

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Liabel Bohn's

Enkestand.

f

H. K. Zahrtmann.

Lisabet Bohns Enkestand.

Af

M. K. Zahrtmann.

Den 26de Marts 1677 var der Fest i Rønne. Den afdøde Borgmester Herman Mortensen Bohns yngste Søn Klavs holdt Bryllup med Lisabet Markmand. Ægtefolkene var meget unge — han var kun tyve Aar gammel; men i den lille By, hvis Borgeres Antal kun var et Par Hundrede, har den ved dette Bryllup indgaaede Forbindelse mellem to af dens mest ansete Handelsslægter vakt almindelig Opmærksomhed. Hans Forfædre havde, Søn efter Fader i tre Slægtled, siddet i Byens Raad. Hendes Moder blev som Enke gift med Borgmester Oluf Svendsen Brok i Rønne, to af hendes Brødre var Købmænd og Skippere i denne By, og Svogerskabsbaandet blev dobbelt knyttet, da den ene af disse, Hans Markmand, blev gift med Klavs Bohns Søster Barbra (og herved Stiffader til dennes Søn af første Ægteskab, den senere russiske General Herman Jensen Bohn*). Ved talrige Ægteskaber var især Familien Bohn knyttet til Øens andre store Slægter, og heri fandt Præsten i Aaker god Grund til at indføre denne Bryllupsdag i sine

---

*) Dennes Levned er skildret i «Museum». Kbh. 1891 II, S. 272—89.

historiske Optegnelser i Aa Kirkebog, — skønt han umuligt kunde forudse den Rolle, som den unge Brud Lisabet skulde komme til at spille i Bornholms Historie*).

Hvad der saa hastigt drev det paafaldende unge Par i Brudeseng, det vides nu ikke. Foreløbigt gik det ind til smaa Kaar. Klavs Bohn bosatte sig som Skipper i sin Fødeby. Paa sin egen Skude udførte han Øens Landbrugsprodukter og hentede de Varer, som han og Lisabet forhandlede i deres Bod hjemme i Rønne. Men mange Penge havde han ikke at raade over. Saa maatte han, bl. a. til sine fire Baadsmænds Aflønning, gjøre Laan, optage Forskud og pantsætte gamle Arvestykker. Grunden var den, at hans fædrene Arv, 1360 Rigsdaler, blev henstaaende hos hans Moder, da baade han og hans Hustru var umyndige. Hans Rejser, som mest gik til Lybæk og til København, var til Tider besværlige og lidet indbringende; saaledes var han i Foraaret 1682 fem Uger om at naa fra Rønne til København, og han forliste herunder sin Stormast samt en Del af Bygladningen, hvilken han maatte kaste over Bord udenfor Havnebommen som ødelagt af Søvand.

Naar saaledes Klavs Bohn var ude paa Søfart, har sikkert Lisabet styret Handelen i Boden der hjemme. Hun var en virkelysten Kvinde og skulde lige over for sin Mands Slægt vise, hvad hun duede til. Forretningsvenner og Slægtninge ere ikke ligegyldige gaede hendes Bod forbi, de have benyttet Lejligheden til mangt et Besøg hos den unge, indtagende Madam Bohn, som modtog dem venligt, paa Forretningens Vegne.

Blandt disse Forretningsvenner indtog Amtsskriver Dechner den første Plads. Han havde ydet Klavs Bohn kontante Laan, givet ham Henstand med Skatter og Renter, skaffet ham Fragter og krediteret ham Salgssummerne.

---

*) Jvnf. min Skildring: «Familien Bohn fra Rønne», i Personalhist Tidsskr. III R. 6. Bind, Kbh. 1897, S. 265—96.

Næppe har Dechner i alt dette handlet uegennyttigt; men dersom han, hvis Hang til Vellyst findes nævnt i samtidige Beretninger, herved har lagt an paa at vinde Lisabets Gunst, er det tidligt gaaet op for ham, at han intet havde at haabe hos hende. Vel omtales intet Steds noget saadant; men i hans senere Fremfærd mod Lisabet er man fristet til at læse, som inellem Linjerne, om en afvist Bejler.

Augustus Dechner tilhørte Øens største Embedsmandsfamilie. Hans Fader, Tobias Dechner, barnefødt i Thüringen 1612, var død 1670 som Byfoged i Aakirkeby og havde efterladt sig fire Sønner, af hvilke Tobias blev hans Eftermand samt Herredsfoged i Søndre Herred og Valentin fik de tilsvarende Embeder i Nexø og Østre Herred. Den tredje Broder Johan, der var gift og bosat i Rønne, gik det hurtigt galt; han blev som skyldig i at have stjaalet to Stude 1673 dømt til Bremerholm, rømmede fra Bornholm og døde uden Lands; imidlertid var hans Tyvsdom, efter at Sagen var forliget med de bestjaalne Bønder, 1676 blevet kendt død og magtesløs af Bornholms Landsting «for adskillige Circumstantiers Skyld med Øvrighedens Consent og Tilladelse». Saa langt fra at drage Lære af hans Skæbne begik de andre Brødre, i Ly af deres Embedsmagt, langt større Forbrydelser, og den værste i dette Kuld var Augustus Dechner.

Ham træffe vi først som Sekretær hos Guvernøren paa Hammershus Thomas Fincke; 22 Aar gammel fik han 1678 Bestalling som Amtsskriver og Ridefoged paa Bornholm under den daværende Ridefogeds Svaghed og siden efter hans Død, som indtraf det følgende Aar; tre Aar senere beskikkedes han tillige til Skifteforvalter paa Øen. Allerede den Gang havde hans egenmægtige Fremfærd paadraget ham en skarp Irettesættelse for Landstinget af selve Øens Guvernør, kgl. Kancelliraad Christian Gedde, som gav følgende Sentens Anvendelse paa ham:

«Hvor forfængelig ære Commenderer, der raader daarlighed, och hvor Hofferdighed Rider, der tienner skam for een løbere.»

Men 1682 gik Gedde af som Guvernør, og hans svagelige Efterfølger, Oberst Bendix von Hatten, lod Amtsskriveren styre efter eget Tykke. I Ly heraf brugte Dechner den Magt, han sad inde med i sit mangedobbelte Embede som Amtsskriver og Ridefoged, Skifteforvalter, Krigsauditør og Generalmønsterskriver samt Ammunitions- og Materialforvalter, til at øve endeløse Underslæb og udpine ublu Skatteafgifter m. m. af de ham undergivne bornholmske Bønder. Hans Brødre, de to Herredsfogder, stod ham troligt bi heri. Gang efter Gang paatalte de forurettede Bønder hans voldelige Fremfærd, men blev stadigt afviste af Oberst von Hatten. Først da denne i Begyndelsen af 1685 var død efter selv at have bekendt for Øens Provst, at han havde i alt for meget adlydt denne Amtsskriver, fandt Bøndernes Klager Øre hos Kongen, som saa sig beføjet til under 7de Juni 1685 at udsende en Kommission til at undersøge dem.

Vi ere hermed naaede til Bornholmernes første Stormløb imod Augustus Dechner. Det faldt ikke ud efter deres Forventning. Vel fandt de fire Kommissionsherrer*) det godtgjort, at Dechner havde brugt ulovlig stort Maal og Vægt ved Modtagelsen af Korn- og Smørydelser, foretaget Udpantninger hos Bønder, som ved Tingsvidner var befriede for slige, oppebaaret Fæstepenge ud over Fæstebrevenes Lydende og beregnet sig ublu Skiftehonorerer — «en liden Diskretion» kaldte Dechner dette; og de foreslog en skarp Kontrol fra Amtmandens og fra Bøndernes Side sat i Gang over ham. Ligeledes fandtes hans to Brødre,

---

*) Højesteretsassessor Jens Foss, Kancelliassessor Peter Hiort og Kammerkollegieassessorerne Johan Worm og Klavs Lijm. Se Kommissionens Protokol i Rigsarkivet.

bl. a. ved egen Tilstaaelse, skyldige i at have taget mod Gaver for at afsige Domme, for gennem Tingsvidner at fri Bønderne fra Skat og for at tale disses Sag hos Amtskriveren. De blev begge afsatte fra deres Embeder*). Ogsaa Augustus Dechner blev ved Kongens Skrivelse af 18de September 1685 afskediget fra Aarets Udgang at regne. Men den givne Frist blev benyttet saa godt af ham og hans Talsmænd, blandt hvilke Øens nye Guvernør, Oberst Johan Didrik von Wetberg, vistnok maa tælles, at han i Virkeligheden intet Øjeblik kom ud af nogen af sine mange Stillinger. Under Wetberg syntes han endda ikkun at føle sig fastere i Sadlen. Samme Aar hjemførte han som sin Brud den adelsfødte Frue Mette Elisabeth Maccabæus, Datter af Kaptajn Kristian Maccabæus til Skovsholm i Ibsker Sogn; hun var en halvgammel Enke efter Øens afdøde Provst, Magister Klavs Predbjørnsen Langsted, og tilbragte ham gode Midler. Aabenbart stod Dechner paa sin Magts Tinde i 1687, da han havde selve Kong Kristian V til Gæst i sin Bolig, Rosengaarden**) i Rønne. Hans overmodige Optræden er skildret os fra et Regnskabsstævne i Gudhjem 1688, hvor han tog et ham forvist Brev, udstedt af Kongen, og strøg det over sin Bag, hvortil en af de tilkaldte Bornholmere udrød: «Agter Augustus Dechner nu ikke Kgl. Majestæts Brev mere end at stryge sin Røf paa, saa giver jeg hannem Døden og Diefuelen!» — Den, som fik Dechner til Fjende, skulde tage sig vel vare.

Imidlertid var Klavs Bohn død i Avgust 1683 og havde efterladt Lisabet som ung Enke med to smaa Børn Mette

---

*) Bønderne bad om, at de selv maatte udkejse en Bonde til Herredsfoged og saa han tilsættes af Kongen, som det altid har været hos os her paa Landet.» Dette blev dem ikke bevilget.

**) Hvor den nuværende Amtsforvalterbolig ligger, havde Holger Rosenkrands til Glimminge, Lensmand paa Bornholm 1625—45, ladet denne bygge som sit Lyststed.

og Herman. Hermed var hun traadt ind i det Livsafsnit, som knytter vor Interesse til hende. Hun fortsatte Købmandshandelen, og hendes stormfulde Livsbane førte hende i de følgende Aar fra Proces til Proces.

Først kom hun i et spændt Forhold til sin Mands rige Slægt, da hun, efter at hendes Svigermoder, den gamle Barbra Borgmester Hermans, var død i Januar 1685, fordrede sin Mands fædrene Arv udbetalt i Boet. Sine Medarvinger, som paastod, at denne Arv alt tidligere var blevet udbetalt, indstævnedes hun for Bornholms Landsting, og Landsdommer Matthias Rasch kendte hendes Fordring for god at være. Paa Modpartens Klage gik Sagen videre; Kongen kaldte Peder Zandersen Lesler til Sættelandsdommer i den samt gav Lisabet paa hendes Ansøgning Matthias Rasch til Lavvæрге. For denne nye Domstol blev Sagen dog ikke ført til Ende. Amtsskriver Dechner arresterede i September 1686 Matthias Rasch i København, og 1688 døde Sættedommeren Lesler paa sin Gaard, Kyndegaard i Nyker Sogn. Det følgende Aar ansøgte Lisabet Bohn Kongen om at beskikke to Kommissærer til at paadømme denne Arvesag; Kongen nøjedes med at give Øens Amtmand Wetberg Befaling til at forhjælpe hende til hendes Ret, — og hans Afgjørelse kendes ikke.

Vi træffe i Arvesagen Landsdommer Matthias Rasch som den unge Enkes Lavvæрге og gode Støtte; han blev endnu mere for hende. Han var barnefødt i Slesvig, hvor Faderen Jes Rasch var Herredsfoged og Ejer af Undevad Gods i Flensborg Amt. I en ung Alder var han af Skæbningen bleven ført til Bornholm og havde 1664 giftet sig med den fyrretyveaarige velstaaende Enke Kirstine Madsdatter i Rønne*). Forskellen i Ægtefællernes Alder siger os, at

---

*) Hendes første Mand, Skipper og Raadmand Herman Klavsen Bohn i Rønne, tiltaltes som medskyldig i de bornholmske Officerers landsforræderiske Overgivelse af Øen til de svenske 1645, men frikendtes ved Herredagsdommen som den, der kun havde fulgt sine overordnedes Befalinger.

dette var et rent Fornuftgiftermaal; det forblev barnløst. Matthias Rasch blev Raadmand i Rønne, 1675 valgte Bornholmerne ham til en af deres fire Sendemænd til Kongen, og den 29de Avgust 1678 gav Kongen ham fra Helsingborg Bestalling som Landsdommer paa Bornholm*). Endnu maa nævnes, at han 1668 havde faaet sin tyveaarige Broder Filip Rasch over til sig; denne giftede sig 1674 med hans Stofdatter Kirstine Bohn og blev senere Borgerkaptajn i Rønne.

Naar vi i de støvede Retsdokumenter, i hvilke vi skulle følge Lisabet Bohns senere Skæbne, se en Kamp, der lod Lidenskaberne tøjlesløse, blusse imellem de tvende mægtige Embedsmænd, Landsdommer Rasch og Amtsskriver Dechner, da ere vi berettigede til at søge efter Kvinden i dette voldsomme Drama. Begge de nævnte Mænd var i deres bedste Aar blevet gifte med halvgamle Enker, som bragte dem gode Midler, men ringe Elskov. Vi gjøre næppe med Urette den indtagende unge Enke Lisabet til Stridens Dame. Det vides nemlig, at Matthias Rasch var

---

*) Den store Myndighed, Rasch lagde i sit Dommerembede, ses bedst deraf, at han allerede i sit næstførste Retsmøde tildelte Øens Vicekommandant, Oberstlieutenant J. E. Fischer, følgende skarpe Tilrettevisning: ... «da lader det sig anse, at med saadanne Breves Publikation for den gemene Hr. Oberstlieutenant vil tiltage sig højere Kommando, end ham tilkommer, og i saa Maade gribe vor gunstige vell). Guvernør her over Landet alt for nær udi hans Myndighed og uden hans Velbaarenheds Videnskab byde og befale, som og af Bøndernes Klagemaal erfares om Hr. Oberstlieutenants Kommando, hvorfor og, paa det ingen Konfusion i denne Krigstilstand her paa Landet skulde ske, og Bønder og Borgere kunde vide, hvem de fornemligen parere skal, da udi god Mening foreholdes Hr. Oberstlieutenant til alvorlig Erindring, at han aldeles ingen nye Paafund anstiller med nogen Vagts Forhøjelse eller Forringelse Bønder eller Borgere at kommandere uden velbaarne Hr. Slotsherrens Befaling, saa alting skikkeligt og tilbørligt til Hans Kgl. Majestæts Tjeneste og Landsens Gavn kunde tilgaa, og ellers Hr. Oberstlieutenant at forholde sig efter vor allernaadigste Arvekonges og -herres udgivne Breve og Forordninger.»

hendes udkaarne Elsker. Der gik i Rønne sære Rygter om hendes Ukyskhed og Lyst til at blive Landsdommerfrue. Hun vidste imidlertid at tvinge dem i Krog, idet hun den 16de Avgust 1687 fik Kongebrev paa, at hendes Lejermaals Forseelse var hende efterladt, saa at hendes Ære skulde være uskadt, hun fritoges for offentligt Skriftemaal, og det forbødes alle og enhver at forekaste hende Lejermaalssagen «under Vor Kgl. Hyldest og Naade». Hvor kraftigt et Værn hun fandt i dette Kongebrev, ses af, at hun fire Aar senere fik to Bondekarle, som havde forfulgt hende paa hendes Kirkesti med et bibelsk, men lidet høvisk Smædeord, dømte til at være æreløse Tremarksmænd, arbejde et Aar paa Bremerholm, bøde hver to Lod Sølv eller kagstryges og bære Sten af By samt give hende, den «Erlige og dyderige Matrone», en Æreserklæring, — en haard Straf for et lille sandt Ord!*)

Da Lisabet Bohn i Slutningen af 1687 fik dette Kongebrev læst inden Bornholms Landsting, fandt Amtsskriver Dechner sig pligtig til at efterspore Barnefaderen, paa det at Hans Majestæts Rettighed af Mandspersonen kunde søges efter Loven. Han fik imidlertid ikke dette kildne Spørgsmaal besvaret, da Lisabet ikke selv havde givet Møde. Allerede den Gang var Kampen mellem ham og hans tvende Modparter, Landsdommeren og Lisabet, brudt ud i lys Lue.

Hans Angreb mod Landsdommer Rasch drejede sig om en forholdsvis ringe Ting. Han havde dennes Forskrivning for en Kapital paa 1000 Rigsdaler, som Rasch var blevet ham skyldig; og paa Grundlag af denne lod han Landsdommeren indsætte i Gældsarrest i København i September 1686. Som Følge af Dechners hidsige Fremfærd maatte der endnu samme Maaned beskikkes en Vice-

---

*) I. Brink: En Injurieproces for 200 Aar siden. I Bornholms Dagblad, Jan. 1892.

landsdommer, Ancher Anthoni Müller, til at bestride Embedet under Raschs Forfald. Vel lod Kongen Rasch løslade af Arresten mod, at han ufortøvet begav sig til Bornholm og her tilfredsstillede Dechner med Gældens Betaling eller en passende Forsikring. Men næppe var han vendt tilbage til Øen, inden Dechner paa ny lod ham tage i Arrest, skønt han tilbød denne Likvidation og Forsikring i sine Ejendomme og Midler paa Bornholm. Rasch vendte sig atter til Kongen, som under 4de December 1688 befalede ham løsladt af Gældsarresten mod, at han stillede Sikkerhed for sin Persons Tilstedeblivelse paa Bornholm; samtidig befalede Kongen fire navngivne Mænd at undersøge Gældens Størrelse og fastsætte den fornødne Sikkerhedsstilling. Først herefter kunde Matthias Rasch atter — den 30te Januar 1689 — indtage sit Dommersæde*).

Omtrent samtidig med Raschs Arrestation aabnede Dechner sit Angreb mod Lisabet Bohn, idet han i Juli 1686 indstævnedede hende for Rønne Byting til Betaling af 166 Rigsdaler, som han opgav at have til Gode hos hendes afdøde Mand i Form af Skatterestanser, Laan og Forskud samt Erstatning for den ved Rejsen 1682 havarerede Bygladning. Atter i denne Sag træffe vi Matthias Rasch som Lisabets Lavværge. Efter fire Skønsmænds

---

*) En anden Sag drejede sig om Bonden Peder Lou. Bornholmerne havde 1680 sendt ham og nogle flere til København for at andrage Øens Anliggender for Kongen, som da resolverede at forsyne Bornholm med Sædekorn. Rimeligvis havde Sendemændene ogsaa ført Klage over Dechner; thi det følgende Aar indstævnedede Bønderne denne for Landstinget for hans Smørvægts og Kornmaals Skyld, men fik Sagen afvist. Af anden Grund stod Peder Lou senere indstævnet for Landstinget, og her forefaldt et Oprin, som gav Dechner Anledning til 1688 at bestride, at Landstinget var lovligt administreret fra den Dag, da Landsdommer Rasch med Magt tog Landstingsbogen fra Skrивeren og tog Peder Lou i Forsvar. Men Vicelandsdommer Müller tog ikke Dechners Indsigelse til Følge, og Dechner forfulgte ikke denne Sag videre. Mærkeligt nok mangler den paagældende Landstingsbog i Rækken.

Erklæring afsagde By- og Herredsfoged Lamberg i Rønne sin Dom, der nedsatte Dechners Fordring med en Tredjedel. Dechner lod haant herom og indgav i Skipper Bohns Dødsbo en endnu højere Fordring paa 180 Rigsdaler. Vi ville møde denne Gældssag igjen for Højesteret, der 1690 godkendte Bytingsdommen. Under Vejs havde Dechner imidlertid givet den tre andre, mere interessante Følgesvende. Vel var Dechner en i allerhøjeste Grad havesyg, uredelig og voldsom Herre; men at ikke den ringe Modgang, han led i Gældssagen, har været ene om at bringe hans Fjendskab mod Lisabet op til det Kogepunkt, hvor han tilsidesatte alt Hensyn til sin egen Velfærd for at komme hende til Livs, skønnes deraf, at han indledede sin ukristelige og uforsvarlige Forfølgelse af hende allerede Dagen før Rønne Bytings Domsafsigtelse i denne Sag.

Den 20de Januar 1687 blev Matthias Raschs Hustru, den gamle Kirstine Landsdommers, overfaldet af en hastig Sygdom; selv troede hun sig forgiven. «Den nævnte Dags Aften», — saaledes forklarede hun ni Dage senere for den tilkaldte Byfoged Lamberg, — «kom mit tidligere Tjenesttyende Ellen Lyders, salig Svend Børgesens Enke, ind til mig og fik mig ene med sig ude i Købmandsboden. Her bredte Ellen sit Forklæde ud, i hvilket hun bar en halv Gaas, Kalvesteg og anden Mad, og hun nødte mig trods min Vægring til at spise heraf, idet hun tre Gange tog Gaasefylding paa en Kniv og stak mig den i Munden, saa at jeg maatte synke den. For at blive hende kvit, tog jeg selv endnu en Mundfuld; men da jeg følte mig ilde af det, jeg allerede havde faaet ned, kastede jeg den bag mig i en Skuflædike. Hun gik saa bort med Resten af Maden, mens jeg strax fik meget ondt med Opkastninger og ventede min Død. Mine Folk kom til og bar mig i Seng. Min Datter Kirstine Filip Raschs og min Søster Gertrud Henning Bohns samt nogle andre Kvinder blev hentede; de gav mig Theriak med Citronsaft og Sødmælk, hvorefter

jeg kastede nogle Gange op og fik Bedring.» Kirstine fordrede nu Ellen Lyders paagrebet og straffet som skyldig i Forsøg paa Giftmord; hun bekræftede nogle Dage senere paa sin Sygeseng denne Anklage med sin højeste Saligheds Ed, og den støttedes af hendes Slægtinges og Tyendes Vidnesbyrd om, at de aldrig tilforn havde set hende saa beængstet, saaledes sig at bryde og overgive som hin Aften, Maven var svullen, hun rystede og skælvede. Hun laa derefter til Sengs i otte, ni Uger, og Huden hende afløb og Kødets forgik, saa at intet andet var paa hende end Skind og Ben.

Strax Natten efter at have paahørt Kirstines Anklage lod Byfoged Lamberg hente Ellen Lyders til sit Hus og optog retsligt Forhør over hende; hun nægtede at have givet Landsdommerfruen Gift. Saaledes stod Sagen, da Amtsskriver Dechner efter sin Velynder Amtmand Wetbergs Ordre greb ind i den som en Slags offentlig Anklager og strax ved det første Forhør, som han afholdt over Ellen den 7de Februar, aftvang hende en udførlig Tilstaaelse. Herved gik han efter Ellens senere Forklaring frem paa den Maade, at han lod hende føre i Sne og Slud til Amtsskrivergaard, hvor han tog hende ind i et lille Kammer og lovede hende Gaard og Hus tilbage, hvis hun vilde angive Lisabet Bohn som Anstifter af Mordforsøget; hun svarede, at hun ikke kunde sige det, som det var Synd at lyve Lisabet paa. Derefter skikkede han hende Brændevin, og hun drak den, fordi hun var frossen; og da hun nu var baade drukken og frossen, begyndte Forhøret over hende. I dette fortalte hun, at den giftige Mad, som hun havde paanødet Kirstine Landsdommers, havde hun samme Dag modtaget af Lisabet Bohn, som i Dølgemaal havde paalagt hende at sørge for, at Kirstine fik saa meget af Gaasefyldingen, i hvilken der var kommet Rottekrudt, at hun kunde dø deraf; den følgende Nat var Lisabet kommet ad en Bagdør ind til hende, havde jamret over, at Kirstine

var blevet for hastig syg, og sagt, at hun selv maatte sænke sig i Havet; tre fire Dage senere havde Lisabet bedt hende om at nægte alt, hvis hun kom i Forhør; Lisabet havde givet hende for Gjerningen fire Skilling til en Kande Øl. For øvrigt havde Lisabet allerede paa andet Aar plejet hemmeligt Raad med hende om at forgive Kirstine for selv at faa Landsdommeren til Mand; derfor havde Ellen for et Aars Tid siden advaret Kirstine om, at en Kvinde i Byen havde tiltænkt hende en Drik, som hun kunde dø af, dog uden at navngive Lisabet.

Den følgende Morgen vedstod Ellen, endnu «fortumlet og forvildet i sit Hoved», sagde hun selv senere hen, inden Rønne Byting Rigtigheden af denne Forklaring med sin Saligheds Ed, med Haanden lagt paa Lovbogen og med oprakte Fingre. Men allerede i det næste Bytingsmøde tilbagekaldte hun den paa væsentlige Punkter: hun havde ikke tidligere advaret Kirstine, ej heller nu forlangt at være ene med hende, og hun havde ikke vidst, at der var Gift i Gaasen, som Lisabet havde taget af sit Spid og givet hende. Efter at hun saaledes havde undskyldt Lisabet, «fordi hun vidste mellem Gud og sin Samvittighed, at der var ingen Forgift i Maden,» lod Dechner hende strax indsætte i Raadhuskælderen i et slemt Hul, med Jærnklover paa Hænderne og slaaet fast udi Væggen med en Lænke, saa at Blodet gik ud af hendes Fingre, og hun ikke kunde vride eller vende sig; dog gik hun om Dagen løs i Kælderen. Dechner forsøgte at faa en ny Bekendelse af hende; men da hun holdt Stand ved sin sidste Forklaring, holdt han hende fængslet i Kælderen i atten Uger.

Rønne Byting, fra hvis Dommersæde Dechner med et intetsigende Paaskud havde fortrængt Byfoged Lamberg, og som forestodes af Byfoged Daniel Bark fra Hasle*),

---

*) Bark havde været medanklaget for Kommissionen 1685, men var blevet siddende i sit Embede.

fældede den 12te April Dødsdom over Ellen uden at tage Hensyn til hendes Tilbagekaldelse af den første Tilstaaelse. Hendes Sag vandrede til Landstinget, hvor hun løs og ledig vedgik sin oprindelige Tilstaaelse og end ydermere bekendte, «at hun denne Mad, Gaasefylden med Forgiften udi, havde bekommet og annammet, at indgive Kirstine Landsdommers, af Lisabet, Sal. Klavs Bohns, egen Haand». Paa Grundlag af denne fornyede Tilstaaelse dømte Vice-landsdommer Ancher Müller den 18de Januar 1688 Ellen Lyders «skyldig til at komme udi Bøddelens Hænder og med Sværd eller Øxe at miste hendes Hoved, hvilket til lige med Kroppen da skal begraves udi Høj eller heden Jord; dog som indstævnt til København for kgl. Kommissarier remitteres Exekutionen».

Landsdommer Rasch var under denne Sag i København, travlt optaget af Forsøg paa at slippe ud af den ham af Dechner paaførte Gældsarrest. Lisabet Bohn maatte derfor undvære hans Støtte i sin Kamp mod den alvorlige Anklage, der saaledes var rejst imod hende. Det Grundlag, hvorpaa denne hvilede, var usikkert. Kirstine Landsdommers troede sig forgivet; men, som Lisabet sagde, det var ikke skønnet af Doktorer*), Badskeerere, lærde Folk eller andre gode Mænd, som derom kunde vidne, og for øvrigt var Kirstine sidst forledne Mortensaften bleven hastig syg paa samme Vis som nu. Giftmordet var ikke bevist ved Ellens ustadige og utroværdige Bekendelse; hende betegnede Lisabet, uden at vække Modsigelse, som en gammel, letsindig og berygtet Rufferske; og den Mulighed ligger nær, at Dechner under sit Forhør over hende har opspundet hele Gifthistorien paa Grundlag af Byens Snak om Lisabets ukyske Forhold til Landsdommeren. Fra Hor til Mord er

*) Doktorer kunde næppe opdrives paa Bornholm, derimod maaske en Apotheker, — thi den 20de Jan. 1649 havde Johan Georg Rübblakert som den første faaet Bevilling at oprette et Apothek paa Øen. Som Badskeer i Rønne nævnes 1679 Mester Peter Swartzkop.

der et Spring, som denne skrøbelige Angivelse ikke berettiger os til at forudsætte gjort af Synderinden Lisabet, saa meget mindre, som alle Domstolene, fra laveste til højeste Instans, have frikendt hende.

Med Beskikkelse fra Amtmand Wetberg rejste Dechner Sagen mod Lisabet Bohn, hvem han den 21de Februar 1687 begærede arresteret. Byfoged Lamberg fulgte denne Begæring for saa vidt, som han med to Mænd holdt hende arresteret i hendes eget Hus i de følgende sex Uger. Hermed var Dechner dog ikke til Freds; i et grovt Brev forlangte han af «bemeldte Byfouget Chresten Chrestensen Lamberg», at hun ufortøvet skulde eftersøges, paagribes og indsættes i Byens Raad- og Arresthus. Samme Dag lod han hende efterlyse paa Bornholms Landsting med Løfte om Belønning til den, som bragte hende til Stede, og med Trusel om Straf for dem, som husede og hælede hende; denne Efterlysning lod han gjentage paa Øens Kirkestævner.

Herved stillet overfor Udsigten til Fængsel i Raadhuskælderen, saa snart hun lod sig til Syne uden for sit Hus, udeblev Lisabet Bohn stadig trods lovlig Indstævning fra Bytingets Møder. Skriftlig tilbød hun at stille gode Mænds Borgen for sig for at undgaa Arrestation; men Dechner nægtede at modtage dette Tilbud. I sine skriftlige Indlæg erklærede hun sig fri og uskyldig for slig udædisk Gjerning at have øvet, langt mindre nogen med Raad eller Daad dertil skyndet, og tilbød efter Loven at fralægge sig Sagen for Retten ved højeste Saligheds Ed. Dechner rejste herimod den Paastånd, at Ellens Bekendelse sammen med Lisabets stadige Udeblivelse var Bevis nok for den sidstes Skyld som Tilskynder og Medvider i Gjerningen, hvorfor hun burde dømmes til at have sit Liv forbrudt efter Loven; hendes egen Samvittighed havde dømt hende, saa hun ikke havde turdet komme til Munds med Ellen.

Endelig den 26de April mødte Lisabet personlig for

Tinget, og Dechner modtog her det Borgensbrev, som fem bornholmske Gaardmænd havde udstedt for hende. Hun begærede at føre sexten navngivne Mænd og Kvinder som Vidner paa, at hun den Aften, da Kirstine Landsdommers blev syg, havde været i Besøg hos sin Veninde Bente, salig Rasmus Hansens Enke, og ikke havde talt med Ellen m. m.; ligeledes vilde hun føre Ellen selv som Vidne. Da Dechner nedlagde Indsigelse imod, at Ellen efter sin Dødsdom maatte føres som Vidne, ej heller Vidner høres mod hende, tilbød Lisabet at fralægge sig Sagen ved Ed. Uden at modtage dette Tilbud afsagde Dommerne, Daniel Bark med Rønne Raadmand Hans Olufsen Skov som Bisidder, den 24de Maj følgende Frifindelsesdom for Lisabet: «Efter som ej er ført noget Bevis, hvoraf kan ses, at Lisabet salig Klavs Bohns udi den Gifts Tilberedelse, som Ellen har indgivet Kirstine, skulde være skyldig, Ellen endog befindes ustadig i sin Bekendelse, . . . frikende vi udi alle Maader Lisabet for Ellens gjorte Beskyldning og i saa Maade Lisabet at gaa sagløs hjem for Amtsskriverens Tiltale og hendes Borgensmænd at være fri for deres udgivne Borgensbrev.»

Lisabet indankede denne Dom umiddelbart for den kongelige Kommission, som hun samme Aar fik nedsat til at dømme mellem sig og Dechner. Den standsede ikke dennes Forfølgelse af hende, hvilken nu blot slog ind paa andre Veje, som aabnede sig for den.

En halvvoxen Stakkel, den knapt femten Aar gamle Sidsel Kristensdatter, som var plaget af «den slemme Syge» (Ligfald) og sindssyg, anklagede for den konstituerede Amtmand, Oberstlieutenant Andreas Buggenhagen, flere rundt om paa Bornholm bosiddende Personer som skyldige i Trolddom. Dette var en højst alvorlig Sag i Datidens Opfattelse; først det næste Aarti saa det sidste danske Hexebaal slukkes. Dechner var paa denne Tid i København; hans Fuldmægtig Anders Pedersen Fyen i Rønne fik Ordre

fra Buggenhagen til at lade Sidsel paagribe og forhøre i gode Mænds Nærværelse samt til at arrestere i Amtsskriverens Hus de Personer, som hun udlagde for Trolddom. Anders Fyen holdt dette Forhør over hende den 4de Juni Klokken fem om Morgenen, og hun bekendte her, at hun Skærtorsdag forganget Aar havde været paa Blaakulle*) og der set, at Fanden dansede med Lisabet Bohn og flere, og at Lisabet dansede med Fanden, saa det skrap i Gulvet, alt mens en sort Djævel slog med to «Refve Rømper» paa en Tromme, som forekom hende at være af klart Glas, og Fanden tog Lisabet og dennes Veninde Bente salig Rasmus Hansens i en Vraa, snakkede med dem, tog dem udi sin Arm og kyssede dem; selv var Sidsel blevet strøget af Bente med nogen Smørelse paa Læben, saa at Sind og Sans betoges hende.

Anders Fyen, som synes at have forsøgt Pengeafpresning hos Lisabet Bohn for egen Regning, undlod at arrestere hende; hun blev den 6te Juni indstævnet til at møde for Rønne Byting den følgende Dag. Uden at afvente dette Bytingsmøde flygtede hun hovedkuls bort fra Bornholm om Natten. For Bytinget fragik Sidsel strax alle Beskyldninger mod Lisabet og Bente; de skulde være hende aftvungne af Anders Fyen ved Trusler om, at han vilde slaa hende ned for sine Fødder, og han havde givet hende fire Skilling for at bekende paa de nævnte Kvinder. Derefter holdt han hende i Raadhuskælderen; senere erkendte hun paa ny for Amtmand Wetberg at have løjet alle de beskyldte paa, og disse blev da løsladte og Sidsel selv oversendt til Kristianshavns Børnehus.

I sine Skrivelser fra København udtalte Dechner sin stærke Misfornøjelse med, at Anders Fyen ikke havde arresteret Lisabet; han skulde nu uden Ophold paastaa hende dømt ved Landstinget, saa som hun ved at rømme

---

*) Et Bjærgdrag paa den svenske Kyst tværs over for Bornholm.

fra Øen havde paataget sig selv Skyld saa vel i Gift- som i Trolddomssagen. Men da Sidsel fragik sine Beskyldninger, standsede denne Sags videre Gang for Øens Domstolé. Efter en livsfarlig Flugt kom Lisabet til København og holdt sig her skjult i Borgeren Albrect Hammels Hus. Dechner fik hendes Tilflugtssted opsporet og omringede det den 12te Juli med en halv Snes Mand, mest Officerer og Soldater fra Flaaden; han trængte ind i hendes Kammer for at trække hende i Slutteriet, men maatte dog efter langvarig Trætte lade sig nøje med et Borgensbrev, som Lisabets Vært og en anden københavnsk Borger udstedte for, «at hun altid skulde være til Stede i Hammels Hus og møde, naar og hvor Dechner det begærede, at svare til hans Prætensioner baade paa Ære, Liv og Gods.»

Lisabets ubesindige Flugt fra Bornholm gav Dechner Lejlighed til at rejse en fjerde og sidste Sag mod hende. Den nævnte Nat fik hun mod Betaling to gifte Rønnefiskere til at føre sig bort fra Øen i en aaben Baad. Uheldigvis blev i Skyndingen Baadens to Ejermænd ikke spurgt om Forlov; paa samme Vis laantes Masten og Aarerne fra to andre Fiskere. Lisabet og hendes Fiskere havde vel kun tænkt sig et kortvarigt Brugslaan; men det skulde gaa anderledes. Flugten var forbundet med Livsfare, da der rejste sig en Storm. Til alt Held blev de optagne i en forbisejlende Krejert, som Lisabet varskoede ved at knappe sit Forklæde paa en Aare og vifte med det; men under Bjærgningen blev deres skrøbelige Baad slaaet i Stykker. De landsattes i Helsingør, hvorfra de hver for sig kom til København. Dechner indstævnedes Lisabet og hendes Hjælpere til at møde for Rønne Byting den 29de November for at svare til deres grove tyvagtige Gjerning og yde de fire bestjaalne Fiskere Erstatning. Kun den ene af Lisabets Fiskere gav Møde og aflagde Ed paa, at Lisabet før Afrejsen havde sagt, at Baaden var hendes. Lisabet afgav en skriftlig Erklæring om, at hun havde fragtet og betalt

de to Mænd, og at hun ikke vidste, at Baaden var stjaalen. Imidlertid søgte dog hun at stille de bestjaalne til Freds ved under Haanden at betale dem Tyvekosterne. I sin Dom af 8de Maj 1688 kendte Bytinget hende fri for Tiltale, og dømte den mødte Fisker for første Gang begaaet ringe Tyveri til at kagstryges, yde Erstatning og have sin Hovedlod forbrudt til Kongen. En lignende Dom ventede Lisabets anden Fisker, naar han vendte hjem.

I København fandt Lisabet Bohn formaaende Venner. Vi have set, at hun midt i dette skæbnsvangre Aar 1687 fik udvirket et kongeligt Oprejsningsbrev for sit begangne Lejermaal; og henimod Slutningen af Aaret fik hun nedsat en kongelig Kommission, bestaaende af Etatsraad Holger Parsberg og Assessor Hans Nielsen, til at dømme sig og Dechner imellem i den firdobbelte Gælds-, Gift-, Trolddoms- og Tyvssag. Rollerne var nu skiftede om, idet Lisabet anklagede Dechner for Kommissionen som den, der havde 1) i Gældssagen fordret mere end hjemlet ved Bytingsdommen, 2) i Giftsagen ladet hende arrestere og fredlyse samt sat i Rette paa hendes Liv uden lovligt Bevis, 3) i Trolddomssagen ført hende i Landsry og Vanrygte, som hun kunde være en Troldkone, og det efter et umyndigt Pigebarns enlige Bekendelse, og 4) i Tyvssagen beskyldt hende for en Rømningskone og givet hende Tyvssag, hendes ærlige Navn og Rygte til største Beskæmmelse og Vanære.

Kommissionens Virksomhed strakte sig over mere end et Aar. Den optog Forhør over dem, der var indviklede i Sagerne, og skaffede en Del nye Oplysninger frem*), særlig om Dechners og Fyens Fremfærd under Forhørene. Juleaften 1688 fældede den sin Kendelse, som frifandt Lisabet for Dechners Tiltale i alle Sager og tilkendte hende Erstatning hos ham; Ellens Dødsdom syntes den betænkelig;

---

*) Disse ere benyttede i den foregaaende Skildring.

Sidsel burde holdes i Børnehuset og af Præsten vorde undervist i sin Saligheds Sag, at hun kunde vorde befriet fra den Vildfarelse og Kogleri, som hun havde bekendt om sig selv*). Lisabets Frifindelse i Giftsagen støttedes paa, at Dechners uden for Retten optagne Forhør over Ellen kendtes ugyldigt, og paa, at ingen forstandige Folk havde udsagt, at der var Gift i Maden; i Tyvssagen frikendtes Lisabet, fordi hun havde betalt de to Fiskere Fragt, var derfor ingen Tyv, ikke heller nogen Rømningskone, da hun nødtvungen var rejst fra Bornholm for den Haardheds Skyld, som var begaaet imod hende.

Fra Kommissionen vandrede Lisabets Sager til Højesteret og mødte her den fra Landstinget af Dechner indstævnedede Sag imod Ellen Lyders. Den 11te Marts 1690 afgjorde Højesteret disse Sager med følgende to Domme.

I Ellens Sag: Byfoged Daniel Barks og Vicelandsdommer Ancher Müllers afsagte Domme bør begge som udmømte døde og magtesløse at være og ikke komme Ellen paa Ære, Liv og Boslod til Præjudice, Hinder eller Skade udi nogen Maade, men hun for al Tiltale, denne Sag angaaende, aldeles fri at være. Daniel Bark bør for sin ulovlige og uforsvarlige Adfærd i denne Sag at have forbrudt sin Bestilling og ikke herefter noget Dommerembede mere betjene**). Saa bør og Vicelandsdommer Ancher Müller for sin ubesindige Dom at give til fattiges Underholdning efter Hans Majestæts egen allernaadigste Disposition 400 Rigsdaler, og enhver af dem desforuden at betale til Ellen for denne Proces's Omkostning 50 Rigsdaler. Saa bør og Dechner igjen at erstatte Ellen hendes Bo og Midler saa gode, som de var, da han sig først dermed befattede,

---

*) Sidsel havde paabekendt sig selv Trolddom at kunne; hun havde aldrig nydt Nadveren, havde afsagt sin Daab og Kristendom og forbundet sig til Satan.

***) Bark blev dog gjenindsat i sit Embede og endte som By- og Herredsfoged i Rønne og Vestre Herred.

og det efter fire uvillige Mænds Skøn og Sigelse, som Magistraten i Rønne til den Ende har at udnævne, og i det øvrige betale hende den hende uden Føje paaførte Proces's Omkostning med 50 Rigsdaler.

I Lisabets Sager: I Gældssagen nedsættes Dechners ubillige Fordring med 67 Rigsdaler $1\frac{1}{2}$ Mk. til den i Bytingsdommen fastsatte Sum 112 Rigsdaler 1 Mk. 13 Sk., mod hvis Betaling han har at udlevere den pantsatte Guld-kæde. For Giftsagen bør Lisabet aldeles fri at være, saa at Beskyldningen for at have villet ombringe Landsdommer Matthias Raschs Hustru med Forgift ikke bør komme hende paa hendes Ære, Gods, Navn og Rygte til Præjudice eller Skade i nogen Maade. For de hende paaførte Trolddoms-samt Rønnings- og Tyvssager bør hun ganske og aldeles fri at være og saadanne ubevislige Beskyldninger ikke komme hende i nogen Maade til Præjudice og Æresforklejning; men Dechner hende her for den højeste Ret at erklære for alle ovenmeldte Beskyldninger paa den Maade og med de Ord, som ham her skriftlig forelægges. Og saa som Dechner i alle forskrevne Sager har ukristelig og uforsvarlig forfulgt Lisabet og uden nogen retmæssig Aarsag søgt at bringe hende i Vanære og Ulykke, da bør han for slige sine grove Forseelser, andre til Exempel, sig selv til velfortjent Straf, at straffes udi Jærn paa Bremerholm sin Livstid og desforuden erstatte og betale hende for ulovlig paaført Arrest, tilføjet Spot og Skade samt Processens Omkostning 1400 Rigsdaler, i lige Maade selv fornøje Kommissærerne for deres Umag med 200 Rigsdaler foruden Kommissionens Bekostning og billig Skriveløn; herforuden bør han til de vedkommende fra sig levere de originale Borgensbreve, som han paa Lisabets Vegne saa vel paa Bornholm som her i København kan have bekommet, hvilke Borgensbreve skulle hermed være kasserede og aldeles døde og magtløse. I det øvrige bør Bente salig Rasmus Hansens og hendes Datter Ane Rasmusdatter, eller og om nogen anden i lige

Maader udi Trolddomssagen kan være beskyldt, derfor aldeles fri at være og saadanne ubevislige Beskyldninger ej komme dem paa deres Ære, Navn og Rygte til For-
 klejning i nogen Maade. Endelig bør de tvende Baadsmænd Lavrids Bentsen og Bertel Nielsen*) være fri for al Tiltale i denne Sag og hvis Domme, som derudi kunne være faldne over dem paa Bornholm, ej komme dem til nogen Skade eller Præjudice.

Den skriftlige Æresoprejsning, som Dechner i Følge denne Dom maatte give Lisabet, var saaledes affattet: «Saa som jeg, Augustus Dechner, haver haardeligen og ulovligen paaført Lisabet salig Klavs Bohns adskillige grove og ubevislige Sager, som hendes Ære, Liv og Gods have været angaaende, nemlig at hun Landsdommer Matthias Raschs Frue med Forgift skulde have villet ombragt, item at hun i Trolddom skulde have været skyldig, saa vel som og forfulgt hende som en Rømningskvinde og Tyv, saa vedstaar og bekender jeg nu for H. Kgl. Majestæts Højesteret, at jeg aldeles ingen Føje har haft til at paaføre Lisabet salig Klavs Bohns saadanne løgnagtige og ubevislige Beskyldninger, men erklærer hende hermed ganske og aldeles derudi at være uskyldig, og at jeg intet andet med hende véd end alt det, som en ærlig og uberygtet Kvinde i alle Maader vel sømmer og anstaar, og beder hende derhos om Forladelse for den haarde og ulovlige Medfart, som jeg udi bemeldte Sager mod hende øvet og brugt har.»

Under Voteringen udtalte flere af de tretten Højesteretsdommere, at i disse Sager Retten syntes undertrykt i alle Maader, at Ancher Müller burde dømmes til at betale Ellen 50 Rigsdaler, at Dechner burde betale Lisabet 2100 Rigsdaler i Erstatning og være Tremarksmand, og at hele Giftsagen skyldtes Kirstine Landsdommers løse og urimelige Anklage, for hvilken hun burde straffes. Selve Dommen

*) De to Fiskere, som havde ført Lisabet bort fra Bornholm i den stjaalne Baad.

ramte Dechner med livsvarigt Slavearbejde paa Bremerholm og Erstatningsbøde, Byfoged Bark med Embedsfortabelse og Sagsomkostninger og Landsdommer Müller med Bøde*). Lisabet Bohn og hendes Venner frikendtes enstemmigt.

Vi skulle ikke fordybe os i de dunkle Punkter, som disse Domme lade henstaa uopklarede. Vi kunne sikkert betragte Gifthistorien som Opspind; en hastig opkommet Mavepine har vakt den gamle Landsdommerfrues Mistanke, og hun eller maaske Dechner har faaet denne rettet imod Mandens Bislaaperske. Denne ugrundede Mistanke er det, som saa har sat alle Hjul i Bevægelse. Og hvad der end kan være at udsætte paa Lisabet Bohns Vandel, saa handlede hun her i Nødværge, og vi kunne ikke nægte hende vor Beundring for det ukuelige Mod, den djærve Handlekraft, hvormed hun førte sin Sag til Ende. Hun kæmpede for Ære, Liv, Gods og Elskov; hun vilde sejre, og hun vandt Sejren. Hvad Bornholms samlede Bønder ikke havde kunnet opnaa i 1685, det havde hun, den enligt stillede Enke, nu udvirket: deres og hendes Fjende, Kgl. Majestæts mægtige Ridefoged og Amtsskriver Augustus Dechner, laa knust for hendes Fod**).

Dommen over Dechner udøvedes ikke strax; thi imidlertid var der paa Bornholm rejst en ny, endnu alvorligere Sag imod ham, under hvilken hans Ejendele var blevet beslaglagte. En stor Del af disse havde han dog faaet gemt hos sine Venner i København, og ved Hjælp

---

*) Da Kommissionens Kendelse var blevet bekendt paa Bornholm, havde Vicekommandant Andreas Buggenhagen frivilligt betalt Lisabets Veninde Bente 150 Rigsdaler for hendes ulovlige Arrest og under 11te Maj 1689 faaet kgl. Bevilling paa at være fri for videre Tiltale. Han var meget afholdt af Bornholmerne, som 1685 havde søgt om at faa ham til Amtmand.

**) Fremstillingen af Lisabets Processer er uddraget af Bornholms Landstings Justitsprotokol i Provinsarkivet i Kbhvn., af Højesterets Dombog i Rigsarkivet og af Procesakter under de anførte Datoer samme Steds.

heraf førte han foreløbigt et ret behageligt Liv i Københavns Arresthus. Derimod havde Lisabet Bohn sat sin Formue til paa Processerne og plagedes af sine Kreditorer; i sin Nød klagede hun til Kongen over, at hun ikke kunde faa udbetalt de 1400 Rigsdaler af Dechner, som «ikkun belér mig fattige, forladte Kvinde, som han saa højt har bedrøvet, lige som jeg ingen Ret over ham skulde kunne erlange, som skulde han aldrig tænke til at betale, men søge sin største Glæde i at se min yderste Ruin, som visselig vil paafølge, dersom Eders Kgl. Majestæt ikke af Naade forekommer og mig enten paa én Maade eller anden til nogen Ret over ham forhjælper.» Rimeligvis blev hun hjulpet til sin Ret.

Først efter at Lisabet Bohn havde faaet Kommissionskendelsen afsagt imod Dechner, fik de bornholmske Bønder Mod til at rette et nyt Angreb mod denne deres Plageaand. Det følgende Aar, 1689, traadte Bondefuldmægtige fra Øens vestre og nordre Herreder, hvis Bondefolk ogsaa havde staaet fremmest i Opstanden mod de svenske 1658, frem for deres Hjemting som Dechners Anklagere. Han havde ansat Bøndernes Restanser for højt, ialt til 6000 Rigsdaler, uden at specificere dem; han havde inddrevet dem ved at lægge Soldater i Gaardene til Udpantning uden at angive Udpantningssummen, og først naar han herved havde taget af Bønderne saa meget, som han selv lystede, kaldt Soldaterne tilbage. I de Kvitteringer, han gav Bønderne for deres Afgifter, havde han ikke anført, hvilken Sum eller for hvilket Aar de havde betalt; disse Kvitteringer havde han skrevet paa skillingstore Papirslapper, og naar de saa let gik tabte, havde Bønderne maattet betale om igjen. Han havde aldrig givet mere end én Bonde ad Gangen Foretræde i sit Kontor, og naar Bonden forlangte at se sit Regnskab i Skattebogen, havde han ladet den vagthavende Soldat strax føre ham ud. Hos Bønder, som efter kongelig Resolution havde tre Aars

Skattefrihed af nyopdyrkede Ødegaarde, havde han senere hen inddrevet disse tre Aars Afgifter under ét og herved jaget dem fra Gaarden; han havde med militær Exekution inddrevet Restanser, som den kongelige Kommission af 1685 havde eftergivet Bønderne. Disse endeløse Udsugelser, som Dechner havde begaaet, faldt med dobbel Tyngde paa Bornholmerne, som efter Pestens*) og Krigens Hjem-søgelse (1653—54 og 58) havde maattet købe deres Ø tilbage til Danmark med Tiendedelen af deres Gods og bære store militære Byrder, og som senere havde gennem-gaaet en Række af Uaar. Fra 1661 kendes Ridefoged Peder Jensens**) Klage over Dyrtid og Tørke, fra 1670—71 Degnen R. P. Ravns store Klageskrift til Kongen over det samme Æmne (chronica Boringiaca); dette sidste Aar samt 1676 og 1680 maatte Kongen afværge Hungersnøden ved at uddele Korn til Øens Beboere, og 1685 maatte han tillige eftergive Bønderne alle deres Restanser. 1688 blev af Øens hened 900 Bondegaarde en Tiendedel opbudt som øde eller halvøde.

Som Følge af disse Anklager dømte By- og Herreds-foged Lamberg paa Vesterherreds Ting den 4de Juli 1689 Dechner fra hans Embede. Bønderne førte Sagen videre til Landstinget, hvor Matthias Rasch tillige optog til Under-søgelse Dechners løsgtige Levned og af ham øvet Vold-tægt. I en Skrivelse, i hvilken han tydelig nok holdt Haanden over Dechner, nedlagde Amtmand Wetberg Indsigelse imod, at Sagen var ført for Tinget, uden at der

*) Denne havde bortrevet 4895 af Øens hened 13,000 Indbyggere.

**) [Jeg benytter denne Mands Nævnelser til her at gjendrive en i Hist. Tidskr. 7. R. 1. B. S. 629 af G. L. Grove udtalt Formodning om, at han «næppe var paa Bornholm under Opstanden» 1658. Efter at Peder Kofoed i sin Dagbog under 9de Dec. d. A. har omtalt Overgivelsen af Hammershus, fortsætter han: «Saa er overrejist ad København Peder Jensen, som blev Ridefoged og Skriver over Landet, og Peder Olsen, Borgmester i Hasle, som blev Landsdommer.» Danske Mag. 1. R. 5. B. S. 125.]

var givet ham Lejlighed til at udtale sig om den og gribe ind i den; han fremstillede den skete Fremfærd nærmest som oprørsk mod den af Kongen indsatte Øvrighed. Uden at lade sig standse heraf afsagde Rasch paa Landstingets Møde ved Aa Kirke den 21de Avgust følgende Dom: «Efterdi Dechner har oppebaaret mere Skat, end af Kongen paabudt er, bør han at straffes som for grovt Tyveri, og som han ikke aleneste én, men mange Gange sligt grovt Tyveri har øvet, dømmes at stryges til Kagen og brændes med Tyvsmærke i sin Pande og siden til Bremerholm fremsendes at gaa i Jærn og Arbejd sin Livstid; naar af hans Midler er betalt Skylden paa de kongelige Intrader og Betaling til Bønderne samt hans Kreditorers Fordringer, bør hans Hovedlod til Kongen være forbrudt.»

Bornholmerne aandede befriede op; til sin Omtale i Kirkebogen af Dommen over Dechner føjede Præsten i Aaker dette Udbrud: «Gud give dem, som træde i hans Fodspor, lige Løn! Amen!» Den voldsomme Uro, der havde grebet Befolkningen, tog ny Styrke; Bønderne nægtede at indbetale deres Afgifter til den dømte Amtsskriver, og Guvernør Wetbergs Indsigelser frugtede intet. Regeringen indsaa, at den maatte gribe hurtigt ind for at dæmpe Bevægelsen, og endnu samme Maaned suspenderede den Dechner; sammen med Renteskriver Anders Wognsen, som skulde overtage Amtsskriverembedet, sendtes Kammeradvokat og Krigsfiskal Klemmed Succow over til Øen for at have Indsigt med Ordningen af dens Forhold. Inden Aarets Udgang maatte Dechner se sine Ejendele beslaglagte og endeligt; afgive sit Embede, som han havde forvaltet i elleve Aar; han var nu ikkun lidt over 33 Aar gammel. Ved sin Uorden og Uredelighed havde han bragt Embedet i den største Forvirring, saa at der for at raade Bod herpaa maatte udarbejdes en hel ny Jordebog i det næstfølgende Aar.

Domsafsigelsen kom ligeledes til at svie til Matthias

Rasch, hvem Regeringen i Følge en Indberetning fra Wetberg suspenderede fra Landsdommerembedet den 31te Avgust. Han blev samtidig kaldt over til København at forsvare sin Dom. Her udtalte Undersøgelseskommissionen en alvorlig Dadel over hans Fremfærd, og først efter at Kongen den 31te Marts 1691 havde ophævet hans Suspension, indtog han paa ny Dommersædet.

Endnu var Dechners Overmod ikke brudt. Han havde stadig en mægtig Beskytter i Guvernør Wetberg og opnaaede den 21de Januar 1690 hos Kongen Fritagelse for personlig Arrest. Men i Marts d. A. faldt Dom i Lisabet Bohns Sager over ham; og et Aar senere dømte Højesteret ham i Bondesagen paa ny til Bremerholm. Forud for denne Dom havde en kongelig Kommission, bestaaende af Etatsraad Holger Parsberg og Generalprokurør Niels Benzons, undersøgt Bøndernes Anklager, som fyldte 87 tætskrevne Foliosider, og samlet dem i følgende sex Hovedposter, for hvilke der fandtes Bevis:

1) Dechner havde tilbageholdt kongelige Intrader under det falske Paaskud, at Sandemænd, Konstabler og Profos deraf havde faaet udbetalt deres Lønninger, og han havde delt med Amtmand Wetberg de saaledes understukne Summer. 2) Han havde oppebaaret hos Bønderne mere, end paabudt var, og andet, som ikke var paabudt, samt ikke gjort Regnskab for det. 3) Han havde med Urette angivet Restanser for Kommissionen af 1685, i forhværvede Domme og paa Skifter, skønt der enten ingen Restanser havde været eller mindre end af ham angivet, eller ogsaa Restanserne var eftergivet Bønderne af den nævnte Kommission. 4) Han havde i sine Regnskabsaflæggelser for Skatkammeret dels fordulgt Indtægter, dels opgivet dem mindre end annammet, og han havde ladet bruge Ødegaaarde uden at føre Kongens Kasse Afgifterne til Gode. 5) Han havde ført urigtige Udgifter. 6) Han kunde efter sine Bøger overbevises om Mened i det, fra hvilket han

havde befriet sig ved Ed for Kammerretten. Endelig havde han ogsaa brugt falsk Vægt.

Som Følge heraf indstillede Kommissærerne Dechner til som Tyv at kagstryges, brændemærkes og arbejde i Jærn paa Bremerholm for Livstid eller, hvis den ny Forordning af 4de Marts 1690 skulde anvendes, da at straffes til Galgen som en grov Tyv; end videre til at betale de forurettede Engæld og Tvegæld samt Sagens Omkostninger, dog Landsdommer Rasch undtagen, som paa en ganske uret Maade havde ført sine Domme i Sagen og mere af Passioner end for at faa Dechner hans Misgjerninger overbevist, ja endog imod Amtmandens Protest; Resten af hans Boeslod tilkendtes Kongen. De udtalte end videre en skarp Misbilligelse af Amtmand Wetbergs og Skifteskriver Henrik Brugmanns Adfærd, hvorved disse havde gjort sig medskyldige i flere Poster som Dechners Hjælpere; de indstillede dem dog ikke til nogen Straf. Højesteret fældede sin Dom den 18de Februar 1691, Dagen efter Kommissionens Kendelse, som fulgtes ret nøje. Med Kongens Tilladelse fritoges Dechner for Livsstraf; men den 26de Februar blev han kagstrøget paa Københavns Nytorv, brændemærket i Panden og henført som Slave paa Bremerholm. Hans Død indtraf her endnu samme Aar, den 31te December*). Hverken Rasch eller Wetberg nævntes i Dommen. Oberst Wetberg sad endnu tre Aar som Guvernør paa Bornholm, men følte sin Myndighed undergravet og trak sig saa tilbage til sin Gaard Østrup paa Fyen; han efterfulgtes af Andreas Buggenhagen som Kommandant (indtil hans Død den 2den Sept. 1699) og af Højesteretsassessor Hans Boefcke som Amtmand.

---

*) Kilderne til Bondesagen ere, under de anførte Datoer, Bornholms Landstings Justitsprotokol i Provinsarkivet i København, to Pakker Kommissionsakter i Rigsarkivet (Rentek. Arkiv) og Højesterets Dombog samt Stævningsbog samme Steds.

En bornholmsk Folkedigter lagde følgende Nidvise om
Dechner:

Bornholms Fadervor for den uretfærdige Amtsskriver.

Augustus Dechner! vedst du det, Saa mange Sukke blev udført,
at du kan ikke læse ret: som af Gud ogsaa blev bøn hørt
Fader vor? *i Himmelen.*

En værre Skælm vi aldrig tror, Vi raabte alle, alle: Skaan!
at der er til paa Verdens Jord, og inderlig: Pardon, Pardon
som du er. *giv os i Dag!*

Du stjal og bar os fra vor Skat, Du sagde: Tag kun al Ting hen!
derfor dit Navn er udeladt lad være, de har ej igjen
i Himmelen. *det daglig Brød.*

Du har bedrøvet mangan Mand Strax hørtes der et Jammerskrig,
og agter ej, at vor Gud kan og alle sagde ynkelig:
hellig worde. *Forlad os!*

Du har fortjent, det svær jeg paa, Du svared, det var Herrebud:
at man paa Galgen skulde slaa vi skulde alle tage ud
dit Navn. *vor Skyld.*

Din Næstes Gods det har du lagt Enhver, som hørte din Adfærd,
til dig og falskeligen sagt: han ønskede dig Forbandelser,
Tilkomme os! *som og vi.*

Derfor vi ikke tvivle paa, Gud aldrig dig forlade mer,
at Helvede jo blive maa end du din Næste vilde her
dit Rige. *forlade.*

Nu kan du se, du falske Mand, Vi ville glemme al Uret
at ikke udi al Ting kan af Hjærtet og forlade slet
worde din Vilje. *vore Skyldnere;*

Skønt du det Rygte altid bar, du er, kan jeg forsikre dig,
at du polisk i Verden var for alle vederstyggelig
her paa Jorden; *og led.*

du da kun lidet tænkte paa, I denne Verden timelig
din Skæbne skulde blive saa gid al Ulykke ramme dig
som den er. *os ikke!*

Du ingen Ting gad heller hørt,	Nu er vi fri dit Tyranni,
end at en Mand for Skat blev ført	beskærmet fra og ganske fri
<i>i Fristelse.</i>	<i>fra det onde.</i>

Du faar vel Skam, dog du ej vil;	Det altid vores Ønske er:
det Gud dig give Lykke til,	Gig du faa Skam, for du var her!
<i>men frelse os!</i>	<i>Amen!</i>

Det skyldes vist mest denne Vise, at Augustus Dechner er blevet mindet igjennem to Hundredaar som Skurken i Bornholms Historie.

Med Dechners Fald er Trængselens Tid rundet til Ende for Lisabet Bohn. De betydelige Pengesummer, som var tilkendt hende, holdt hun godt Hus med. Hun drev atter sin Købmandshandel i Rønne, og den tog efter hin Tids Forhold et betydeligt Opsving; blandt hendes Handelsforbindelser findes nævnt Københavns Politimester, Etatsraad Klavs Rasch, til hvem hun udskibede Kornladninger. Et Tegn paa Velstand er det, at hun holdt en egen Huslærer (Præceptor) for sine to Børn; han bar mærkeligt nok ogsaa Navnet Rasch (Johan). Et Forsøg, som hendes afdøde Mands Slægtninge gjorde paa at berøve hende Forældremyndigheden over Børnene og Raadigheden over Renterne af deres store Fædrearv, afværgede hun ved under 25de Maj 1689 at udvirke en kongelig Bevilling til at beholde dem hos sig. Hun blev siddende ugift, et Særsyn blandt Datidens rige Enker; eksempelvis blev to af hendes Svigerinder hver gift tre Gange. For hendes Vedkommende var Grunden hertil hendes Forhold til Landsdommer Rasch.

Naar Lisabet Bohn i 1687 havde følt Bornholms Jordbund brænde under sine Fødder, saa at hun iværksatte sin dristige Flugt over Østersøen i en skrøbelig Fiskerbaad, da var Grunden næppe ene eller mest den mod hende rejste Sigtelse for Trolddom. Hun var paa denne Tid frugtsommelig, og efter at hun var kommet til København,

fødte hun her i Stilhed sin gifte Elsker Landsdommeren en Datter Anne Kirstine. Denne Datter opfostredes i København hos en Savskærerfamilje, hvem Matthias Rasch betalte tolv Slettedaler aarlig for hendes Underhold. En Række Breve vidne om, at Elskovsforbindelsen holdtes ved lige ned igjennem Aarene; det første af dem hid-sættes her:

«Højærede og dydelskende Matrone Salutem. Nu maa Jeg saa velsom min Allerkeriste formode en gang at komme tilsammen igien, Gud veed jeg skulle icke være u-tachnemmelig og sende nogle penge ofver, mens ieg er icke god for at faa saa mange penge at drifve min egen Process med, hvor for ieg beder, At min Allerkeriste vil hafve mig undskylt, mit hierte bløeder, at ieg icke kand gjøre det som ieg burde, kommer vi icke snart tilsammen da kand Jeg for Sorg icke lefve naar Jeg tencher paa voris tilforn hafte gode omgengelse. Jeg beder for Gudz Skyld Strefve det beste — Kond endnu en liden tid, Jeg shal Sandelig med det første være hos Eder, Jeg hafver tilsagn at bekomme nogen penge paa en Stæd, saa snart jeg dennem bekommet hafver, shal jeg min Reise fortsette. Rønne 11. Maj 1689. Eders trofaste Ven og A. K.

M. Rasch.»

Men Aarene led, og Lisabets Haab om at blive Landsdommerfrue viste sig forfængeligt. Matthias Rasch beklædte sit Dommersæde for sidste Gang den 13de Juli 1701 og tog da sin Afsked. Allerede da havde Lisabet Bohn klaget til Kongen over, at Rasch havde forledt hende til Løsagtighed i hendes unge Aar og ellers skilt hende ved al hendes timelige Velfærd. Generalfiskalen Hjeronymus Brugman fik Befaling til at undersøge denne Klage og afgav den 30te Maj 1702 sin Erklæring, hvori det hed:

Paa Bornholm staar Landsdommer Rasch i et meget ondt Ry og Rygte for et usømmeligt Levned med Lisabet Bohn i mange Aar af hans Ægteskab med hans endnu levende Hustru. Effekten af samme usømmelige Levned, saa vidt Lisabet Bohn vil være bekendt, har været, at hun har født en Datter . . . Om hendes Midlers Fravendelse er intet Bevis, mens det er vel bekendt, at hun efter sin salig Mands Død besad skønne Midler; og at han i sin Omgængelses Tid med hende er vorden betjent af dem, synes han noksom at forklare i en sin Missive til hende af 11te Maj 1689, saa det er troligt, at hendes Midler have ikke været ham mindre betroet uden Bevis end hendes Liv og Ære*).

Det vides ikke, om Lisabets Klage indbragte hende den Pengeerstatning, som hun tilsigtede. Kort Tid efter døde Matthias Rasch. Lisabet nævnes endnu 1707 som boende i Rønne og er rimeligvis salig hensovet et af de nærmest følgende Aar. Den gamle Kirstine Landsdommers døde først den 14de Marts 1715 som højtbedaget Enke, 91 Aar gammel. Sandsynligvis havde hun for længst udsonet sig med Lisabet; thi to af hendes Datterbørn, Borgerkaptajn Filip Raschs Børn, Jes og Elsebet, havde omkring Aarhundredskiftet hjemført begge Lisabets Børn Mette og Herman som Ægtefæller, og i disse Ægtepars store Børneflokke gik Navnene Kirstine og Lisabet fredeligt Side om Side. Disse Giftermaal tjene snarest til at forøge det gaadefulde i Mellemværendet mellem Landsdommer Raschs Frue Kirstine og hans Allerkæreste Lisabet.

— Lidet at rose finde vi Lisabet Bohns Vandel. Kun med Uvilje lade vi os aftvinge vor Beundring af den Viljestyrke, det Kampmod og den Handlekraft, hvormed hun

---

*) Andragender til det danske Kancelli, 3. Pakke, Nr. 390, i Rigsarkivets 2den Afd. For Paavisningen heraf skylder jeg Hr. Arkivskriver Jul. Bidstrup min Tak.

vidste at knytte Sejren stadig til sig. Dog maa det mindes, at hendes Omgivelser var slettere end hun; meget muligt maatte Dechner møde just en saadan Modstander for at fældes.

Men hendes Livs Historie har Interesse ud over, hvad den siger os om dette ene Menneske. Hun træder ind i Bornholms Historie som en Datter af de Mænd, der 1658 havde kastet Fjendens Aag af deres Nakke. Den hende paaførte ukristelige Forfølgelse bringer hende frem i hendes Landsmænds forreste Række under den Kamp, de maatte føre mod Øens uredelige Embedsmænd og særlig mod Skurken Dechner.

Og endnu videre ud peger hendes Livsbane. Den Tids Samfund var ikke den sindrigt leddelte Mekanisme, som vi kende; det holdt ikke sine Børn spærrede inde bag de Tusinde Loves Stokkehegn og værnede dem til Gjengæld kun lidet mod Omgivelsernes Overgreb og mod de store Folkeulykker. Samfundsfølelsen var ringe, Selvfølelsen stor. Jo løsere og usikrere Livets Vilkaar var, des lidenskabeligere og hidsigere førtes det. I dets Skole udvikledes de stærke, de voldsomme Sider i Karakteren, baade hos Mænd og hos Kvinder. Den sidste Halvdel af det syttende Aarhundrede fremviser en Række kraftige Kvindeskikkelser indenfor den danske Adelsstand; dens Type turde Fru Marie Grubbe nævnes. Til den slutter sig Lisabet Bohn som en tilsvarende Type fra Borgerstanden. Hendes Historie lærer os, at selv yderst ude i en ringe Afkrog af det lille danske Samfund fandtes en gunstig Jordbund for Udvikling af en af Tidens viljestærke Kvindeskikkelser.